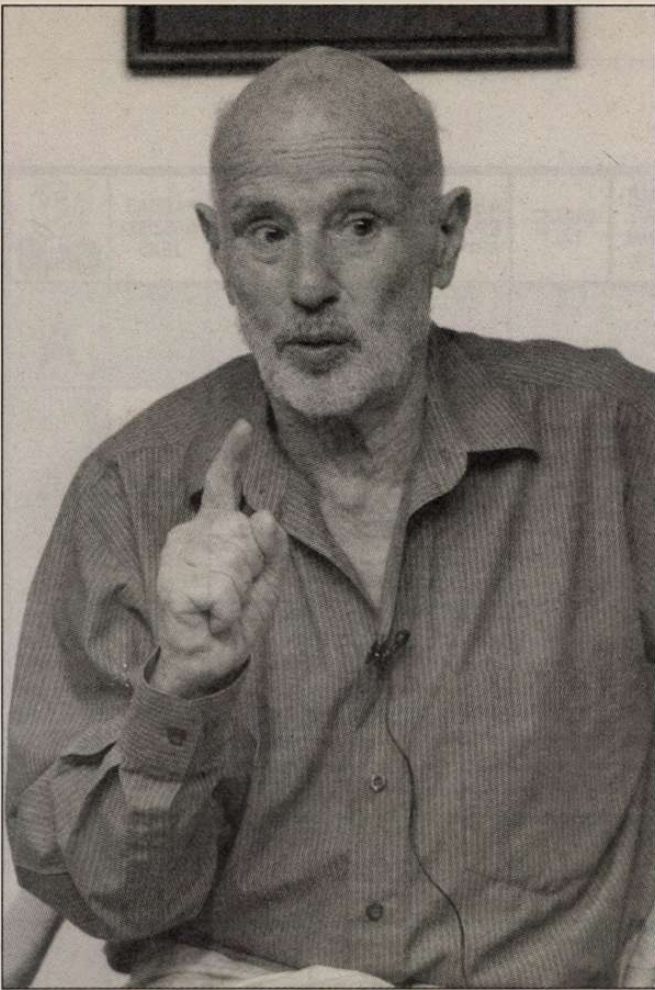

A nemet mondás tudósa

Fotó: Vajda József

Ez az interjú **Eörsi Istvánnal** éppen másfél évvel ezelőtt készült. Egy jó kedélyű, látszólag az egészségtől kicsattanó ember, aki a tévébeszélgetés előtt egy felesel csökkenti az izgalmát, s aki sielni indul a családjával. Az utolsó relatív vidám hetek. Jön fia borzalmas betegsége, majd halála, aztán most az övé. Ezen a felvételen pedig egy jó kedélyű, tervekkel teli ember néz most vissza ránk. Jó rá így emlékezni, s nem a csontsovánnyá fogyott íróra. (Az eredeti beszélgetés 2004. március 24-én hangzott el A Magyar ATV Arcélek című műsorában – képünk nemrég, a már súlyosan beteg íróról készült.)

– Nagyon korai gyermekkoromtól él bennem az ellenkezés ösztöne – kezdi **Eörsi István**. – Hamar okom volt megtanulni, hogy a világban mozogva a legelső és legfontosabb tudomány: szükség esetén nemet mondani. A „nem” igen mélyen bennem él.

– Sok kellemetlenséget okozott ez az életében? Azt szokták mondani, az a jó gyerek, aki megtanulja a szüleitől, a tanítóitól, később tán a politikai hatalmasságoktól, hogyan kell viselkedni. Maga az udvarias viselkedés is az igen, az elfogadás művészete.

– Tudom, hogy ezzel a hajlamommal sok bajt okoztam már magamnak. Csak nem is lehet felvetni, mi lenne, ha ez nem lenne, mert olyan mélyen ül bennem ez a tulajdonság. Ha ez nincs, akkor az nem én vagyok. Különbösen is, soha ne vállaljon ellenzéki szerepet az olyan ember, aki nem tudja élvezni az ellentmondó pozícióját. Egyedül maradni, gyűlölni maradni tulajdonképpen nagyon kellemetlen. De ha az ember azt érzi, hogy igaza van, akkor ez hihetetlen élvezetet is okoz. És én ezt már nagyon sokszor átélhettem.

– Hogy férnek össze ezzel a jellemvonásával azok a versek, amelyekben Rákosit és Sztálint dicsőítette, s amelyeket azóta is elég gyakran hánynak a szemére? Igaz, sokaknak a szemére lehetne hányni ilyesmiket, csak hogy mások inkább elhallgatják a múltjuk ezen részleteit. Így aztán elfelejtődik a dolog. Ön meg kéjesen szóba hozza ezeket a költeményeket.

– Szóba kell hoznom, mert igyekszem a saját fejlődésemet, ahogy másokét is, szerves egészében megérteni. Én 1945-öt felszabadulásnak éltem át, és azokkal az illúziókkal indultam neki az új korszaknak, hogy végre itt egy igazságos társadalmat fogunk felépíteni. Nemcsak az antifasiszta és a zsidó értelmiség gyermekeinek volt ez a sajátossága, hanem az értelmiséggé váló parasztiúk nagy része is így indult neki, hogy csak Juhász Ferencet, Nagy Lászlót, Csoóri Sándort említsem. Sőt munkásfiatalok jelentős része is bízott abban, ami akkor kezdődött. Az illúzióknak egyrészt léteznek történelmi okai. Mint az, hogy az oroszok megmentették az életemet vagy a földosztás. Másrészt bebeszéltek magunknak, hogy ez nagyszerű lesz. Aztán jönnek a konfliktusok az elképzelések és a valóság között. Ezután akad, aki azt mondja, többet politikával nem kívánok foglalkozni, mert egyszer már csúnyán becsaptak. Más oda jut, hogy ezt jóvá kell tennem. Bennem a jóvátétel vágya rettentő erősen dolgozott a szegénnyel együtt. Azt meg nem tekintem mentségnek, hogy ezeket a verseket huszonegy-huszonkét éves koromban írtam.

– Részben azért mentség.

– Nem mentség, de talán magyarázat. Sőt még érdekem is fűződik ezekhez a versekhez. Persze nem azért írtam őket, hogy valami kiváltsághoz jussak. De azért, mint DIVSZ-tag, elmehettem a szerzőjükként Lengyelországba, akkor, amikor alig lehetett utazni. Vagy kaptam 21

éves koromban a Rákosi-versemért egy József Attila-díjat. Am egy-szercsak mégis rádöbben az ember arra, mit tett, hogy a jóhiszeműsége és az érdekei összedolgoztak. És elfogja a szégyen.

– Azért a mentségek sorához vegyük hozzá, hogy akkor, az ötvenes évek elején egy csomó mindent még nem tudhatott arról a rendszerről, amit ma már ismerünk.

– Igaz. És én annyira kommunista voltam, hogy például azt hittem, még Révai József ellen is felszólalhatok a Déry-vitában. Nézz meg a Vita irodalmunk kérdéseiről című kis 1952-es kiadványban. Láthatja, hogy a legfiatalabb hozzászólóként én voltam az, aki azt mondta: „Nem értek egyet Révai elvtárrsal.” A tanácskozás után Lukács György futott Révaihoz, és mutatta neki a Rákosi-versemet, mert attól tartott, hogy még a párházat sem fogom tudni elhagyni különben. Én meg, mint derék ifjúkommunista azt hittem, az igazságot vagy azt, amit annak véltem, elmondhatom.

– És semmi baja nem lett?

– Nem lett, de talán csak azért, mert Lukács kiállt mellettem. De az egész egyetemi pártszervezet egy évig csak velem foglalkozott, behívogattak, elbeszélgettek velem.

– Fontos ember lett.

– Vigyorogtam rájuk, mert láttam, Déry regénye, a Felelet toronymagas az akkori termésben.

– Mit gondol azokról a manapság itt-ott megjelenő véleményekről, amelyek egyenlőségjelet tesznek a zsidók és a kommunisták közé? Valamelyik művében idézi egy osztálytársát, aki talán 1945 tavaszán azt mondta volna, „a múlt ősszel nektek zsidóknak volt rossz, most meg nekünk”.

– Ez tűrhetetlen. Mi az hogy rossz? Az rossz, hogy az embert az elgázosítás fenyegeti. De mi fenyegette ezt az osztálytársamat akkor? Később ÁVO-s lett, őrnagy akkor, amikor én börtönben ültem 1956 után. Különbösen is ez az összehasonlítás elfogadhatatlan. Az írószövetségben volt egy vita, és kihozták, hogy 25 évig a zsidókat üldözték 1945 előtt, majd 40 évig a keresztényeket 1945 után. Hát hol ölték itt meg a keresztények 80 százalékát? Különbösen sem „keresztényellenes” politika volt az, hanem egyházellenes.

– Ami a zsidó vallást is sújtotta.

– Persze, különben is a nagy felekezetek képviselői, a katolikusok is, a reformátusok is, a zsidók is nagyon jól együttműködtek a hatalommal. Szóval párhuzamot vonnia zsidóellenes és a „keresztényellenes” politika között képtelen dolog, amikor megöltek több mint öt-százezer zsidót.

– Ha másként is, de a következő rendszerrel is sok baja volt.

– Az a rendszer, amely 1945 után létrejött, ha egészen másként is, de borzalmas és iszonyatos volt. Ellenzékében is lettem. Szóval, ha az életemet szerves szeretném megérteni, akkor elmondhatom, hogy szégyelltem magam azokért a régi versekért, jóvá akartam tenni dolgot. Ezért is vettem részt az 1956-os forradalomban. Lecsuktak miatt. Így ismerhettem meg Magyarországot, a börtönben, a legkülönbélebb embereket. Miközben szörnyű dolgok történtek velem ott. Mások mellett felakasztották a legjobb barátomat. És amikor kiszabadultam, szembe kellett azzal nézmem, hogy a társadalom kiegyezett közben Kádárral. Amit én nem akartam. Így kerültem ellenzékbe. Ezek mind nem lettek volna meg a Rákosi-versek nélkül. Ami nem jelenti azt, örülök annak, hogy megírtam őket. Mert mind a mai napig szégyenlem ezeket. Azért az furcsa, hogy egyedül én nézek ezzel szembe. Pedig még sokan meglehetnének. Írtam egy könyvet, amelyekben bemutatam ezeket a versdokumentumokat, mert ezeket én egy korszak torz gondolkodása lenyomatának hiszem. Más kérdés, hogy ezzel nagy szívességet tettem egyes jobboldali publicistáknak, hiszen nem kell előkaparniuk az 1951-es újságokat a könyvtárak mélyéről. Csak ki kell nyitniuk az én könyvemet, aztán az abból kimásolt sorokkal jól leleplezni engem. Illyésről – amúgy a jó műveinek nagy tisztelője vagyok – vagy Csoóriról nem olvasok olyasmit, hogy milyen árulók voltak, pedig tőlük is lehetne idézni. Csak engem ócsárolnak, ami engem, ismervé ezeket a szerzőket, nagy boldogsággal tölt el.

– Valamelyik művében Heine szájába adja, „amíg gyűlölnék, addig jelen vagyok”.

– A költő legnagyobb dicsőisége – állítólag ezt mondta Heine –, ha tartósan, sokáig és mély szívből utálják egyesek. De az is lehet, hogy ezt nem Heine mondta, csak én adtam a szájába. A lényeg, fel kell vállalni rossz korszakokban is népszerűtlen ügyeket. És én csak rossz korszakokban éltem.

– Most ez is rossz korszak?

– Öreg mesterem, Lukács György azt az örültséget mondta, hogy a legjobb kapitalizmus is rosszabb, mint a legrosszabb kommunizmus. Megkérdeztem tőle, hogy ezek szerint szívesebben élne Albániában, mint Svájcban? Azzal vágta ki magát, hogy ő nem a személyes élete, hanem a világtörténelem szempontjából gondolja így. Én meg azt hiszem, vele ellentétben, hogy a legrosszabb többpártrendszer is jobb, mint a legjobb egypártrendszer. De azért ez is elég pocskék. Az ellenzéki indulataimat nem kell mesterségesen táplálnom, felszítják azt a mindennapok.

– És most aztán mindenki elmondhatja az ellenvéleményét, leg-

feljebb nem figyelnek rá és nem börtön fenyegeti, hanem egy másik publicista tolla.

– A pluralizmus fantasztikusan nagy előny a régi rendszerrel szemben. Nagyfokú sajtó- és véleményszabadság, többpártrendszer. Ugyanakkor nem szeretem a liberálisokban – többségük barátom –, hogy az emberi jogok felsorolása közben, amelyek biztosítása a mi rendszerünk kétségtelen előnye, elfelejtik azt, hogy vannak olyan elementáris jogok, mint az evéshez, lakáshoz, munkához való jog. Az éhezők szempontjait nem szabad másodlagosnak tekinteni. Azt biztatom, hogy ez a kapitalizmus nem tudott beépíteni olyan fékeket, biztosítókat, amelyek az evéshez való jogot is megadják mindenkinek.

– Nem a gazdagság a jólét? Svájcban sem a sajtószabadsággal, sem az éhezéssel nincs probléma. A sajtószabadsággal ott akad gond, ahol éheznek, mert ott kell elhallgattatni a véleményeket.

– Igaz, de nem hessenthetjük el azt a kérdést, hogy ahol nincs éhezés, sőt jólétben élnek, mennyi extraprofitot szívnak el azoktól a harmadik világbéli országokból, ahol viszont sokan éheznek. Nem beszéllek én a globalizáció ellen, ahogy a szabadesés ellen sem, mert feltartóztathatatlanság ellen nem érdemes. De azért rá kell néha mutatni arra, hogy egy olyan globalizációs folyamatnak milyen veszélyei vannak, ahol a tőke érdekei globálisan érvényesülhetnek, a munkáé még korlátok között is nehezen.

– Közben ez a globális folyamat azoknak is adott sokat, akik korábban az igazán nélkülözők közé tartoztak, mint a munkásoknak, feltéve, ha szerencsés országba születtek. Ma már átlagos emberek is jobb viszonyok között élnek, mint egy nagyon gazdag ember mondjuk 150-200 éve.

– Olvastam, hogy egy német autógyári munkás óránként 28 márkát kapott azért a munkáért, amiért Dél-Afrikában csak 80 pfennig jár. Ez egyrészt történelmi méreteken tarthatatlan, különben éhségglazadások lesznek. És mélységesen igazságtalan is. Az emberiség mindmáig nem dolgozott ki stratégiát ennek a folytonosan növekvő különbségnek a csökkentésére. Én sem tudok rá megoldást, de ettől még szóvá kell tenni. Úgyhogy marad itt még tere az ellenzékiiségnek.

– Semmi ötlete?

– Én az egész Kádár-korszakban úgy voltam ellenzéki, hogy szocialistának vallottam magam, s azt gondoltam, hogy amit Kádár csinálnak, az a szocialista gondolat elárulása. Aztán a rendszerváltás környékén rájöttem, nem mondatom magam mégsem szocialistának, amíg nem tudok mondani működőképes alternatívát a piacgazdaságnak. Am ettől még minden ízemben szocialista vagyok. Ezt a kapitalista világot mélységesen igazságtalannak tartom. De nem tudok gyógymódot hazudni. Mi a teendőnk akkor?

– Lenin is feltette ezt a kérdést.

– Igen, csak neki válasza is volt, és meg kell mondanom, még ha ma nem is divatos, hogy egy őszinte, forradalmi válasz volt abban az időben. Aztán, hogy mi lett belőle, azt tudjuk, de az egy más kérdés. De a magam számára mi a teendő: azt az életstratégiát folytatni, hogy nemet kell mondani arra, amire nemet kell mondani. Egészen addig, míg akadnak, akik majd kitalálják azt, amire igent is lehet.

– Egy kollégája, Bernard Show mondta állítólag, attól hogy nem tudok tojást tojni, még mondatom egy tojásra azt, hogy megzapult, bűdös.

– Persze. Nem lehet állandóan azon törni a fejünket, hogy milyen rossz lesz abból, ha valami kínosnak mondom.

– Az ön életében az SZDSZ is fontos szerepet töltött be. Ha mostanában találkozik az SZDSZ vezetőivel, akkor beszélget velük az elvek és a gyakorlat összefüggéseiről?

– Beszélgetek. Akadnak, akik nagyon eltávolodtak a demokratikus ellenzéki elvektől, alkalmazkodnak a politizáló elit morális színvonalához. De erről most nem akarok többet mondani.

– Az írói munkásságáról nem nagyon beszélünk, csak a régi versekről.

– Rossz versekkel kezdtem, a börtönben rájöttem, hogy a versek nemcsak azért rosszak, mert hazug volt, amiben hittem, de azért is, mert mindent versformában akartam elmondani. Úgyhogy magamra vettem az alázat egyetlen általam elfogadható formáját, hagyni kell, hogy a téma válassza meg a formáját. A szabadulásom után elkezdtem publicisztikákat írni, drámákat, prózai műveket – az esszé és a regény vegyülékét –, sokfajta műfajban próbálom ki magam, abban a reményben, hogy akármelyik műfajban írok, ugyanaz az arc néz az olvasóra. Azért a versírást nem hagytam abba, a legjobban a versemnek drukkolok, persze lehet, hogy azért mert az anya is a legcsúnyább gyermekét szereti a legjobban.

– Fontos a közönség? Egy publicisztikát sok tízezren is elolvasnak, egy verset talán ha néhány százan.

– Az ember vágyik a sikerre, örül neki. Fontos a közönség, hogy kapjak visszajelzéseket. De azért nem csak a mennyiség számít. A Kádár-korszakban lehet, hogy csak három-négy ember mondta, csinál tovább, és ez elég volt nekem ahhoz, hogy folytassam. Így írtam a fióknak a darabjaimat, a verseimet. De attól, hogy érzem, van, akinek ez fontos, meg van győződve arról, jó, amit csinálók, hát ez segített áttelelni.

Dési János